

Florian Huber

Za dveřmi číhají přízraky

Německé rodinné drama
poválečné doby

Mladá fronta

Za dveřmi číhají přízraky

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na

www.mf.cz

www.e-reading.cz

www.palmknihy.cz

MLADÁ FRONTA

Florian Huber

Za dveřmi číhají přízraky – e-kniha

Copyright © Mladá fronta, a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Florian Huber

Za dveřmi číhají přízraky

Německé rodinné drama
poválečné doby

Florian Huber

Za dveřmi číhají přízraky

Německé rodinné drama
poválečné doby

Mladá fronta

Přeložila Jitka Jílková

Hinter den Türen warten die Gespenster

Copyright © 2017 Piper Verlag GmbH, München/Berlin

Translation © Jitka Jílková, 2018

Cover Photo © bpk / Will McBride

ISBN 978-80-204-4845-3 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-204-5263-4 (ePDF)

ISBN 978-80-204-5262-7 (ePUB)

ISBN 978-80-204-5264-1 (Mobi)

Předmluva

Existuje mnoho důvodů, proč nenávidět padesátá léta.

Začíná to pohledem na hustý propletenec pachatelů, který prorostl do přediva znovu budovaného státu. Staří kamarádi obsadili dokonce i ty nejvyšší pozice a začali spřádat nové sítě. Po boku jim stáli právníci a byrokraté z těžé kloaky, nechtěli posílat pod nůž sobě rovné a místo toho dělali všechno pro to, aby zamlžili pohled na zločiny, jichž se dopustili i oni. Spisy o genocidě naskládali do nejzazších koutů svých skříní s pořadači a nechali je tam pomalu rozpadat.

A tak se stalo, že ti, kterým ukradli majetek a zavraždili příbuzné, ti, kteří se z posledních sil dovlékli k osvobození, museli být vystaveni výsměchu: neměli příslušnost, nic nevlastnili, nikoho nezajímali. A už vůbec s nimi nikdo neměl soucit. Jejich naděje, že se dočkají spravedlnosti, se tváří v tvář takové bezohlednosti rychle rozplývala. Zato se do rolí posledních obětí diktátora vžili jiní: miliony Němců, kteří údajně o ničem nevěděli a nakonec museli všechno přetrpět. Veteráni ze všech front svorně spřádali legendu o rytířských vojácích wehrmachtu. Veřejně prolévali slzy v kamarádských vzpomínkách na Stalingrad, aniž by se třeba jen v duchu zamysleli nad svým vlastním podílem na německé katastrofě tisíciletí.

Je možné nenávidět celého ducha této společnosti výstavby, horlivost, s níž muži nastupovali do kariérního kolotoče, aby v něm jako křečci šplhali nahoru po příčkách žebříku, zatímco

ženy neméně horlivě vklouzly do kuchyně a dětského pokoje. Každý sehrával svou roli na cestě k soukromé pevnosti vlastního domova a k automobilu, jehož cílem bylo upoutat pohledy sousedů. Byli natolik pohlceni svým odhodláním, že si nenašli příležitost zdržovat se minulostí nebo zodpovědností. Tento rámec byl tak pravouhlý, že se brzy všechno začalo podobat vzorové normě. Kdo byl jiný, křivě rostlý, ten si o ni měl rozbít hlavu, pokud ji nechtěl schovat mezi ramena. To také hlásaly produkty zábavního průmyslu, které malovaly život v jednoduchých barvách. Muži vybavení autoritou starého ražení stáli v čele této společnosti coby vůdčí postavy. Byli si vědomi své moci a hluší k rozporům dirigovali své automobilky, zásilkové společnosti nebo stát, v jejich řeči dozníval tón kasárenských povelů.

Tak se dá nahlížet na tato léta a kvůli tomu všemu se nám mohou ošklivit.

Existuje ale také mnoho důvodů, proč padesátá léta milovat.

Jsou to dokonce překvapivě tytéž, jen k nim musíme zaujmout jiný postoj. V tomto světle se pak stejní zatvrzelí muži jeví jako vůdcové státu a firem, z nichž i po porážce vyzařovala sebedůvěra. Lid oloupený o veškerou orientaci nic nepotřeboval naléhavěji. Byly to postavy prosté jakýchkoli pochybností, které kráčely vpřed a proti bezradnosti stavěly svou jistotu.

Tito muži ztělesňovali hrdost, na kterou si brzy mohla dělat nároky celá generace. Na rozdíl od říšské hrdosti včerejška vyrůstala nová hrdost na vlastní výkon. Bungalovem v nově vystavěné ulici s obytnými domy si člověk znovu vybojoval štěstí soukromého života, o které přišel bombardováním, vyhnáním nebo násilným rozdělením rodin. Z tohoto pohledu nebyl pracovní zápal oněch let pouhou lítou potřebou se nějak zaměstnat, měl

svůj důvod. Mnohem víc než být zase někdo šlo o to, konečně něco mít. Mohlo se společně slavit s pocitem veselé nevinnosti. Vynálezem té doby byla německá „party“ – objev radosti ze života založené na drobnostech.

Duch společnosti výstavby vydechoval optimismus, tak to vnímali mnozí z těch, co byli u toho. Role úředníka dříče, neunavitelné hospodyně a poslušných dětí vyšly ze vzorů včerejška, ovšem poskytovaly jistotu. Do éry zázraků se poválečná doba stylizovala až dodatečně, neboť současníci sami byli z víry v zázraky vyléčení. Vést normální život ve znovu sjednocené rodině, to byla po letech odloučení německá představa ráje na zemi. Země měla konečně čas vnitřně vydechnout. Tento klid vytvářel odstup od hrůz včerejška.

Pro někoho to tedy byla záchrana ze zhoubného víru tragédií, pro jiného epochální životní lež. Onen klid byl totiž založen na paktu o mlčení, v jehož jménu byly vytěsněny zločiny společnosti. Z tohoto pohledu působí klima padesátých let jako hřbitovní ticho nad náhrobními deskami milionů obětí, i těch vlastních. Zapomnění se stalo občanskou ctností. Hluk motorů a stavenišť, to byla vnější doprovodná hudba tohoto období. Uvnitř vládlo tísnivé ticho.

V něm se začalo rýsovat to, co se k sobě nehodí: Němci se vypořádali z morální a hmotné katastrofy a chtěli už jen malé štěstí. V tehdy běžných obrazech té doby se po dramatech třicátých a čtyřicátých let jeví čas jako hladký povrch: „motorizovaný biedermeier“, „děti, kuchyň, kostel“, „spodnička a ledvinový stolek“. Žádná hloubka, ale také žádná propast. Přitom byla čtyřicátá a padesátá léta fází rozporů a sotva slučitelných pocitů, prožívaných ovšem zároveň. Pod strnulým povrchem byla rovina, v níž zely trhliny a rozvíjelo se psychodrama společnosti otřesené v samých základech.

Dějištěm toho všeho bylo místo, po němž toužili všichni Němci před katastrofou i po ní: rodina, útočiště *normálního* života. Ačkoli nebo protože pakt o mlčení bránil jazykové kultuře – v těsném rodinném soužití se zamlčované nedalo jen tak jednoduše pohřbít. I když o něm nikdo nemluvil, každý jednotlivec jej pocítoval. Trhlinami každodennosti pronikalo ven, bralo na sebe převlek rozmarů a rituálů a ústilo v zápasy mezi muži a ženami, rodiči a dětmi. Atmosféra, kterou společně vytvářeli, byla součtem jejich zážitků.

Byla to éra rodinných tajemství. Ta době zasazovala hluboké rány, které se všichni snažili zakrýt. Svět za dveřmi domova nebyl oním místem klidu, o němž snili v Německu všichni, od navrátilců a hospodyněk až po ministra pro rodinu. Tak spořádané jako v tanečních to tam probíhalo zřídkka. Konstrukce „normálního života“ a štěstí z nudy zůstala jen přáním. Za dveřmi seděli muži s bezejmennými vzpomínkami, ženy, které zapíraly samy sebe, a děti, které přihlížely počínání dospělých a buď se stávaly jejich komplici, nebo se proti nim vzpíraly. Ženy, muži, děti – tři světy, tři perspektivy, zauzlované v rozporech, z nichž nebylo možné uniknout.

Tvrzení, že rodiny jsou jádrem společnosti, je banální. Toto jádro mělo mnoho odstínů, od ušmudlané šedi a křiklavě rudé až po temnou čern. Ve vrstvách, které v něm byly skryty, vládly vášně, touha nebo ledový chlad. Ty vedly k očekáváním a iluzím, změnám identity, náhradním partnerstvím, dvojím životům a paralelním rodinám.

Kosmos německé rodiny po roce 1945 byl historicky jedinečným „pokusným uspořádáním“. Právě v něm se skrývá klíč k pochopení této epochy a lidí, kteří se v ní setkávali. O tom pojednává tato kniha: o německých rodinách za zavřenými dveřmi, o mlčení, o nenávisti a o milování.

1. ROZTRŽENÝ SVĚT

Námořník na poušti

Zaválo ho to na poušť. Právě jeho, který vždycky chtěl na moře. A teď tohle: Když vyšel před svůj stan, zasáhl ho žhavý úder slunce, až mu před očima bledly barvy. Pod holínkami skřípal písek. Všude kolem viděl geometricky uspořádaný tábor velký jako město. Moře stanů, plachta na plachtě, se prostíralo na pravouhelníku vsazeném mezi strážné věže. Kdyby byl chtěl utéct, nedostal by se daleko. Za ostnatým drátem ležel mrtvý svět – prach, šterk, žhnoucí kameny. Poušť byla ten nejlepší dozorce, slunce její zbraň.

Poušť místo moře, vězení místo svobody, táborová apatie místo radosti z návratu. Když se večer v táborech rozsvěcovaly mezi ploty elektrické žárovky, nemohli už zajatci dál potlačovat pocit, že jsou diváky grotesky, v níž sami účinkují.

 Za tím neproniknutelným světelným závěsem mizel svět. Uprostřed nekonečného písku vznikal skleněný prostor, umístěný nesmyslně do nicoty, a přesto střežený s důkladnou pečlivostí: obraz s příznaky neskutečna.

Svět po zániku jako by byl neskutečný a roztržený. Wolfram Matschoss byl celý život námořníkem. Kvůli tomuto snu se v roce 1930 odvážil uprchnout před svým otcem z domova ve slezském Waldenburgu. Studijní rada ho na každém kroku káral, dokud v sedmnácti letech neutekl a neprotloukl se až do Hamburku. Tam chodil do lodnické školy, aby mohl kdykoli

zmizet. Jakmile školu dokončil, začal se plavit po světových mořích.

Wolfram Matschoss, kormidelník na velké plavbě. Takového válečné námořnictvo v roce 1939 nutně potřebovalo. Za války pak křížoval Středozevní moře na lodi, která hledala miny, dokud ho nedostali Angličané. O Vánocích 1945, v zajateckém táboře pod vlastnoručně vyrobeným vánočním stromkem, slavil svou záchranu. Přežil, bylo mu 32 let, jeho život mohl znovu začít – život u šedomodrého moře v Norderney, kde na něj čekala jeho rodina.

Jenže nákladní loď, na kterou musel Matschoss začátkem roku 1946 nastoupit, neplula směrem do Německa, ale stále dál na jih. U Fajídu na západním břehu Suezského průplavu ho Angličané vysadili na egyptský písek. Matschoss byl jedním ze zhruba 100 000 německých válečných zajatců, které Britové střežili v tuctu pouštních táborů. Místo v mořském vánku se ocitl v písečném přívalu *chamsinu*, jak říkají Egypťané pouštnímu větru. Nejbližší vodní plochou bylo třicet kilometrů dlouhé jezero se slanou vodou, které sloužilo k odstavování zaoceánských lodí. Celkový obraz dokreslovalo, že Bůh prý na tomto místě zničil vodními masami faraonovo válečné loďstvo při pronásledování Mojžíšových izraelitů. Jméno jezera znělo tak, jako by starý dobrý anglický humor myslel na německé zajatce: Velké Hořké jezero. Matschossovi nebylo do smíchu. Ani na Měsíci by se nemohl cítit vzdálenější od toho, co miloval.

Samozřejmě věděl, proč tu je a proč ho nenechali prostě jít. Kladli mu otázky ohledně jeho role v organizacích nacionálně-socialistického státu. *Na počátku zajetí byl každý podroben výslechu a pak přidělen k nějaké skupině.* Matschosse přiřadili do skupiny C, té největší, skupiny „nacistů“. Zajatci spolu o tom téměř nemluvili, protože se tím nezabývali. Politika, strana, válka, s tím vším už skoncovali, protože jejich myšlenky patřily

domovu. Válka byla prohraná, Německo zlikvidované, námořnictvo potopené na dno moří. V zajatcích plála jen jediná naděje: návrat k rodině. Stejně jako jeho sousedy ve stanu Schipperera, Meyera, Rüstmanna a ostatních sto tisíc zajatců trápila i Matschosse touha po domově. O to víc v něm poté, co byly přerušeny kontakty, hlodala nejistota. Wolfram Matschoss nevěděl, kde je Hanny a jeho dcery. Jestli jsou vůbec naživu.

Knihkupkyni Johanne Bergovou z Norderney poznal na námořní základně ve Wilhelmshavenu. Wolf a Hanny se vzali v roce 1942 a během dvou let se jim narodily dvě dcery, Eva a Renate. Aby matka měla výpomoc, přestěhovala se s dcerami k Wolfově matce do Waldenburgu. Jenže Slezsko dobyla Rudá armáda. Podařilo se Hanny a dětem prchnout? Dokázaly dorazit až do Norderney? Čekají na něj vůbec? Takové myšlenky se mu v kleci jeho hlavy honily sem a tam. Nezbylo mu nic než rodina, Hanny, Eva a Renate. Jejich jména pro něj byla nadějí i očekáváním, útěchou a jistotou, strachem, starostí, láskou, vším dohromady. Byly jeho poslední kotva, musely žít.

Dopisy nikam

Po roce 1945 bylo jedenáct milionů mužů, německých válečných zajatců, uvězněno v osmdesáti zemích a tisících táborů všude možně po zeměkouli. Miliony spolubojovníků se pohřešovaly. V Německu by se sotva našla rodina, kde by nechyběl otec, syn, bratr nebo někdo jiný. Tlakové vlny války je rozehnaly od sebe. Třicet milionů lidí bylo odtrženo od sebe navzájem, každý čtvrtý hledal své příbuzné. Hledání a čekání se stalo osudem celé jedné generace. Roztržený svět.

Nenechávej mě samotnou na tomhle brozném světě! Vrať se, dokážu čekat dlouho, když budu vědět, že přijdeš. Berta Boeseová čekala na Gustava Boeseho. Když válka končila, byla v Pasově u rodičů, úplně stejně jako tenkrát, když Gustava ještě neznala a trápila se v kurzu na bankovní úřednici. Jako by ten předchozí život nikdy neexistoval: povolávací rozkaz v roce 1943 k wehrmachtu, kde měla být pomocnicí ve štábu, skok do dobrodružství, nasazení na východě, setkání s mužem jejího života, dny v ráji jménem Dubno, svatba v Kaliningradu. To všechno jako by někdo smazal, jako by se to nikdy nestalo.

Mám tě přece tak ráda, tisíckrát bych ti chtěla říkat tahle slova, ať už jsi ode mě jakkoli daleko. Dávám hvězdám za úkol, aby ti řekly, jak ráda tě mám, jak moc po tobě toužím.

Psalas tyhle řádky několik měsíců po kapitulaci svému manželu Gustavovi, který se nevrátil z války. Neslyšela o něm od

ledna 1945. To právě přivedla na svět syna Detleva. Vtrhl jí do života s hlasitým křikem, zatímco ten druhý z něj beze slova zmizel. Nepřicházely žádné zprávy, žádné dopisy, žádné vzkazy od kamarádů, ani oznámení o úmrtí. Vojáka Gustava Boeseho spolkl monstrum války. Berta pevně věřila, že ho zase vyplivne. Do té doby na něj bude čekat. Malý Detlev jí stále připomínal jejich společný život. Chtěla ho dál sdílet s Gustavem, dokonce i když tu nebyl.

A tak mu v červnu 1945 začala psát. Byly to milostné dopisy, na kterých nebyla adresa a které nikdy neodeslala. Nepsala je na dopisní papír, ale tužkou do sešitu, který zachránila ještě z dob v Kaliningradu. Na konci nejednoho nekonečného dne osamělé matky se na pár stenografovaných stránek změnila v třidvacetiletou milenkou. Ty dopisy mu chtěla předložit, jakmile zase bude s nimi.

Vmyslela a vepsala jsem sem všechny své touhy, a přece bych mu to chtěla jednou všechno vyprávět. Třeba všechno ví a díval se na mě, když jsem večer seděla u tohohle sešitku, myslela na něj a psala.

Ve svých dopisech nikam vyprávěla Berta Gustavovi o svém poválečném životě se synem, kterého otec nikdy neviděl. Stále znovu se do jejích řádek vkrádalo jméno města Dubno, kde se ti dva v roce 1943 poznali. Dubno bylo městečko u říčky Ikvy na západní Ukrajině, které německý wehrmacht obsadil v prvních dnech polního tažení do Ruska. Tam Berta prožila nejkrásnější léto svého života.

Neplakat! šeptalo jí to v hlavě. Byla to Gustavova slova na rozloučenou z poslední dovolené, jenže nepomáhala. Dívala se na fotografii, na níž její muž nikdy neodvracel rozesmáté oči. Fotografie měla na stole. Byla pořízena v Kaliningradu na podzim 1944,

v den jejich svatby, z kterého si uměla vybavit každou maličkost. On ve vojenské šedé, ona s kyticí růží, hlas oddávajícího úředníka, okamžiky jako ve snu. Cítila, jak jí na prst vklouzl chladný prsten. Vůně zaječí pečeně, potom třešně, pak slavili sami dál, vroucně a trochu vážně. Všechno se zase vrátilo, když se ponořila do snímku ze svatby. Poprvé se podepsala „Boeseová“ místo „Pritzlová“. To už věděla, že je to všechno skutečnost. V téže skutečnosti už do východního Pruska doléhal hluk fronty. Ona tenkrát nechtěla vzít na vědomí, co měli před očima. Přesně tak na tom byla teď, doma u psacího stolu v Pasově.

Gusti, já vůbec nesmím myslet. Vždycky si křečovitě namlouvám, že se máš dobře, že všechno to hrozné, co jsem se doslechla, pro tebe neexistuje, nesmí existovat.

Hra končí

V listopadu 1947 stál v Bratislavě před soudem několikanásobný otec rodiny. Žaloba zněla „provinění proti lidskosti“. Hanns Elard Ludin byl v letech 1941 a 1945 jako vyslanec Německé říše na Slovensku politicky zodpovědný za deportaci 70 000 slovenských Židů. Svou rodinu nechal odvézt zpátky do říše a sám v dubnu 1945 prchl před sovětskými vojsky z Bratislavy do Rakouska. Krátce nato se vydal Američanům, kteří ho na základě jeho výpovědí klasifikovali jako válečného zločince. *Hanns říká, že chce, aby jeho děti věděly, že se ke své záležitosti postavil čelem. Žádné viditelné náznaky lítosti, žádné přiznání viny. Postavil se čelem.* Na podzim 1946 ho úřady USA vydaly československé vládě.

Hanns a Erla Ludinovi měli šest dětí. Jen tři roky předtím žili v Bratislavě v panské vile, která byla zabavena židovským majitelům. Měli chatu ve Vysokých Tatrách. Slavili masopust s příbuznými a přáteli. Válka se až téměř do svého konce tomuto koutu Evropy vyhýbala, a Ludinova rodina tedy dlouho vedla blahobytný život diplomatů. Teď je dělilo 700 kilometrů a proces s téměř třiceti body obžaloby. Nejstarší dcera, čtrnáctiletá Erika, psala otci do vězení dopisy plné touhy. Jak později vyprávěla její dcera Alexandra Sefftová ve své knize o historii rodiny *Mlčení bolí*, byla jeho oblíbené dítě, tatínkova holčička. Teď na jeho popud už nějakou dobu chodila do školy v internátu Salem.

V dopisech, které posílal Hanns Ludin z vězení do Německa, chybí přiznání blízkosti, smutku i bolesti. V dopisech rodině

daleko spíš hledal smysl svého života a smrti, která ho možná už čeká. Chtěl se postavit čelem ke své zodpovědnosti a musel vycházet z toho, že už rodinu nikdy neuvidí. *Není to dobré ani špatné, je to takové, jací jsme my sami. Vnitřní svoboda je rozhodující.* Hanns Ludin se usilovně snažil zaujmout pevný postoj vůči sobě a vůči světu. Erice posílal z vězení pokyny, jak má jednat, aby vedla morální život. Psal v nich přísnými slovy o svědomí, pílí, kamarádství, sebedisciplíně a tvrdosti k sobě samému. Varoval svou dceru před netaktnostmi. Kázání o ctnostech jako otcovská závěť.

3. prosince 1947 prohlásil soudní dvůr v Bratislavě dřívějšího „vyslance Velkoněmecké říše“ Hannse Ludina v poměru čtyři ku dvěma hlasům vinným ze spoluúčasti na deportacích Židů na Slovensku. Místo aby byl zastřelen, odsoudili ho k smrti oběšením. Příští den si ve své cele sedl ke stolu a napsal dopisy na rozloučenou. *Hra teď končí. Prohrál jsem a musím to, co zřetelně cítím, připsat sám sobě.* Dopis rodině podstrčil knězi, který ho přišel zpovídat. Nervózním rukopisem se obracel ke své ženě Erle v Schlösslehofu v hornošvábském Ostrachu.

Ty znáš mé srdce skrz naskrz. Není schopné ani nelidského citu, ani nelidského jednání. Má tragická vina zřejmě spočívá v tom, že jsem neprohlédl celou nevyzpytatelnost systému, kterému jsem sloužil.

Svedený, převálcovaný, přechodně osleplý. V žádosti o milost se Ludin odvolával na tlak poměrů a rozkazy shora. Omyly připouštěl, ale zločiny ne. To byla německá osudová formulka proti vlastní zodpovědnosti.

Časného rána 9. prosince 1947 ho jeho advokát našel v uvolněné náladě. Šedý flanelový oblek už mu po měsících vězení byl velký. Ludin advokátovi uložil, aby naposled pozdravoval jeho